ISSN No-2031-5063 Vol.1,Issue.VI/Dec 2011pp.1-4

Research Paper

प्राचार्य डॉ.मो.स.गोसावी यांचे शैक्षणिक तत्वज्ञान कार्य व कर्तव्य

डॉ.गंगाधर वि. कायंदेपाटील
विभाग प्रमुख डिफेन्स बजेटिंग फायनान्स ॲण्ड मॅनेजमेंट
बी.वाय.के. कॉलेज ऑफ कॉमर्स नाशिक - 5.

प्रस्तावना

संत तुकाराम महाराज यांनी "मन करा रे प्रसन्न सर्व सिद्धीचे कारण मोक्ष करा रे बंधन सुख समाधान ईच्छिते मने प्रतिमा स्थापिली मने मना पूजा केली मने ईच्छा पुरविली मन मोडिली सकळांचि मन गुरू आणि शिष्य करी आपुलेची दास्य" या शब्दात मनाची प्रसन्नता आणि पर्यायाने कर्याची सिद्धता याचा परस्पर संबंध व्यक्त केला. हे वर्ष प्राचार्य डॉ.मो.स. गोसावी यांचे अमृत महोत्सवी वर्ष आहे. त्यांनी आपल्या जीवनात केलेल्या विविधांगी शैक्षणिक कार्याचा तत्वज्ञानाचा आणि व्यक्तिमत्वाचा आढावा प्रस्तुत शोध निबंधात लेखकाने घेतला आहे.

प्राचार्य डॉ.मो.स.गोसावी यांचा परिचय ः जन्म फलटण येथे वेदशास्त्र ज्ञान परंपरा आणि ज्योतिषशास्त्रात प्रवीण असलेल्या घराण्यात भाद्रपद वद्य संकष्टी चतुर्थीच्या दिवशी दि.**15** सप्टेंबर **1935** रोजी सूर्योदयाला झाला. त्यांचे जन्म नक्षत्र रेवती आणि गुरूच्या नवमांशात देवगणी आहे लग्न सिंह नवमांशात आहे. आपल्या धर्मशास्त्रानुसार सिंह ही स्थिर राशी मानली जाते. त्यांच्या कुंडलीतील लग्नाला योगकारक मंगळ वृश्चिक राशीत स्वगृही आणि शनी कुंभ या स्थिर राशीत आहे. या सर्व बाबी आयुष्यात प्रचंड उलाढाली दर्शक आहे. त्यांचे वडील सदाशिवबुवा गोसावी हे वारकरी संप्रदायात मान्यता पावलेल्या संत एकनाथांच्या कन्येच्या घराण्यातले वारस असल्याचा उल्लेख आहे ते सिध्द ज्योतिषी होते. वेदशास्त्रात निपूण दाणीशास्त्री न्या तेलंग वासुदेवशास्त्री अभ्यंकर यांचे ते शिष्य होते. त्यांच्या मातोश्रींचे आजोळ पुणे जिल्ह्यातील भोरचे त्यांच्या मातोश्रींचे वडील अल्पवयात वारल्याने त्यांना आजीने वाढविले. त्यांच्या मातोश्रींच्या वडिलांवर समाधिस्य हरीबुवा महाराज ह्यफलटणह व गोंदवलेकर महाराज यांचा अनुग्रह होता. अशा व्रतस्थ व सच्चरित्र आईवडिलांच्या पोटी त्यांचा जन्म झाला. प्राचार्य डॉ.गोसावी यांचे वडील प्राथमिक शिक्षक होते. त्यांनी त्यांच्यात शिक्षणक्षेत्राची आवड निर्माण केली. त्यांच्या वडिलांवर शालेय शिक्षणातील संस्कार करण्यात गणितज्ञ व खगोलशास्त्रज्ञा वामन मोरेश्वर कोळेकर व भाषा प्रभू बा.ग.गुर्जर यांचा मोठा वाटा होता असे सांगितले जाते. त्यांनी वयाच्या तिर्सया वर्षी गणपती अथर्वशीर्ष स्पर्धेत पारितोषिक मिळवून शिक्षणासाठी फलटण संस्थानची शिष्यवृत्ती मिळविली.

वयाच्या चौदाव्या वर्षी प्राचार्य डॉ.मो.स. गोसावी हे शालांत परीक्षेत सर्वप्रथम आले. तेव्हापासून त्यांना प्रत्येक परीक्षेत पहिला नंबर मिळविला. आय.ए.एस. केले आणि वडिलांच्या आग्रहाखातर सर्व शिक्षण स्वकर्तृत्वावर केल्यामुळे सरकारी नोकरी न धरता शिक्षण खात्याकडे वळले. टे बी.कॉम एम्.कॉम्. या परीक्षांत पूणे विद्यापीठात सर्वप्रथम आले. त्यावेळी त्यांना महसूल खात्यात नेमणूक देऊकेली तथापी त्यांनी शिक्षणखाते देत असल्यास ही नोकरी स्वीकारतो असे सांगितले. शैक्षणिक क्षेत्रात काही तरी नाविण्यपूर्ण कार्य करावे हा त्यांचा तेव्हापासूनचा ध्यास होता.

त्यांना त्यांच्या आई ॅ वडिलांविषयीचा भक्तिभाव हे त्यांचे भूषण आहे. महाविद्यालयीन जीवनात कै.डॉ.टी.एम. जोशी डॅ.एम.आर. ढेकणे कै.डॉ.ध.रा. गाडगीळ यांचे मार्गदर्शन त्यांना लाभल्याने त्यांचे व्यक्तिमत्व फुलले.

3.गोखले शिक्षणसंस्थेचा पाया ः प्राचार्य टी.ए. कुलकर्णी यांच्या नेतृत्वाखाली आचार्य भिसे प्राचार्य दोंदे अध्यापक सावे इ. मंडळीमी एकत्रीत येवुन गोखले एज्युकेशन सोसयटी **1918** मध्ये निर्माण केली. त्यावेळी नाशिक येथे उच्च शिक्षणाचा गंधही नव्हता अशावेळी गाखले शिक्षण संस्थेने ही उच्च शिक्षणाची भागीरथी नाशिक येथे प्रकट केली. नाशिक हे पुराण काळापासून धार्मिक विधीचे शहर आहे. काही जणांना तर संस्कृतचे ज्ञान असे. इंग्रजीचे शिक्षण जवळजवळ कोणास नव्हतेच. मुंबईत न्यायमूर्ती रानडे हेच याचे आद्य प्रवर्तक प्राचार्य कुलकर्णी हेच नाशिक येथील आधुनिक शिक्षणाचे आद्य प्रवर्तक होय.

प्रचार्य टी.ए. कुलकर्णी विद्यानगरीचे आज जे वैभव आहे त्याचा पाय जून **1924** मध्ये एच.पी.टी. महाविद्यालयाच्या स्थपानेने प्राचार्य कुलकर्णी यांनी घातला त्यास आज **87** वर्षे पूर्ण झाली. एच.पी.टी.च्या इवल्याशा रोपटयाचा वेलू पाहता पाहता गगनावर गेला. प्राचार्य कुलकर्णी च्या आशीर्वादाने व प्राचार्य पुराणिकांच्या पुढाकाराने उत्तर महाराष्ट्रातील पहिले कॉमर्स कॉलेज नाशिक येथे **1957** मध्ये निघाले.

4. नाशकात वाणिज्य महाविद्यालयाची स्थापना ः नाशिक येथे भिकुसा यमासा क्षत्रिय ह्यबी.वाय.के.ह यांच्या नावाने **1957** मध्ये वाणिज्य महाविद्यालय स्थापन झाले. सिन्नरच्या प्रसिद्ध विडी कारखानदार क्षत्रीय परीवाराने या महाविद्यालयासाठी गोखले एज्युकेशन सोसायटीला देणगी दिली. गोखले शिक्षण संस्थेने त्यावेळी इंग्लंडमध्ये शिक्षण घेत असलेल्या डॉ.वर्टीकरांना प्राचार्यपदाची जबाबदारी घेण्याबद्दल विनंती केली. डॉ.वर्टी कर हुशार म्हणून प्रसिद्ध होते. बी.वाय.के.या नव्या वाणिज्य कॉलेजला आपल्या मनासारखा आकार देता येईल या विचाराने त्यांनी होकार दिली. ते इंग्लंडहून नाशिकला रूजू झाले आणि नाशकात पहिले वाणिज्य महाविद्यालय सुरू झाले.

प्राचीन समजले जात असले तरी त्यावेळी नाशिक अगदीच छोटे गाव होते. नाशिक हे उत्तर महाराष्ट्रातल्या तेव्हाच्या चार जिल्ह्यांच्या ठिकाणात पुढारलेले होते. प्राचार्य वर्टीकर हे एका वर्षातच बी.वाय.के. च्या जबाबदारीतून मुक्त झाले. त्यावेळेस एच.पी.टी. कॉलेजचे प्राचार्य पुराणिक होते. ते आणि त्यांचे सहकारी पुन्हा बी.वाय.के. कॉलेज ऑफ कॉमर्ससाठी नवीन प्राचार्याचा शोध घेऊ लागले. त्यांनी पुण्यात चौकशी केल्यानंतर डॉ.धनंजयराव गाडगीळ यांनी डॉ.मो.स.गोसावी यांच्या नावाची प्राचार्य पदासाठी शिफारस केली व पहिल्या मुलाखतीत त्यांची निवड झाली. डॉ.धनंजराव गाडगीळ यांनी त्यांना विद्यार्थीदशेपासुनच सातत्याने प्रोत्साहन दिले. त्यांनी **1958** मध्ये प्राचार्यपदाची सुत्र हाती घेतली. प्राचार्य पुराणिक यांनी त्यांच्या कामाचा आवाका पाहिल्यानंतर नाशिकच्या धुरिणांजवळ उद्गार

काढले "वर्टीकर गेल्यावर नव्या कॉलेजच्या भविष्याबद्दल आम्हाला फार चिंता वाटत होती पण गोसावींमुळे आम्ही चिंतामुक्त झालो."

5. सर्वात तरूण प्राचार्य : प्राचार्य टी. ए. कुलकर्णी यांनी गोखले शिक्षण संस्थेत डॉ. गोसावींना प्राचार्य पदासाठी निमंत्रीत केले होते. त्यावेळी महाराष्ट्राच्या शिक्षणक्षेत्रात अत्यंत नामवंत मंडळी कार्यरत होती व ही सर्व अत्यंत गुणाग्राहक होती. प्राचार्य कुलकर्णी यांनी त्यांना प्राचार्य पद दिले आणि डॉ. धनंजय गाडगीळ यांनी प्रोत्साहन दिले.

बी. वाय. के. कॉमर्स कॉलेका मध्ये 1958 मध्ये रूजू झाल्यापासुन 1995 पर्यंत ते प्राचार्यपदावर राहिलेत सतत 37 वर्ष प्राचार्य पदी काम करण्याचा विक्रम त्यांनी केला. त्याकाळात ते सक्य झाले. आज प्राचार्यपद शासन आणि व्यवस्थापनाच्या दृष्टिने तसेच त्या पदावर कार्य करर्णाया व्यक्तीच्या दृष्टिने सुध्दा डोकेदुखी होऊन बसले आहे. त्यावेळेस प्राचार्य पदावरील त्यांच्या नेमणुकीने महाराष्ट्रातील सर्वात तरूण प्राचार्य होण्याचा मान त्यांनी मिळविला. त्यापूर्वी डॉ. धनंजयराव गाडगीळ ह्यसुरत कॉलेज वय ՙ 27ह यांनी रँग्लर र. पु. परांजपेह्य फर्ग्युसन कॉलेज वय ՙ 25ह आणि रँग्लर ग. म. महाजनी ह्यफर्ग्युसन कॉलेज वयՙ 27ह यांनी तरूण प्राचार्य झाले. त्यांनी बी. वाय. के. कॉलेजला एम. कॉम. अभ्यासक्रमासाठी 1963 मध्ये म्हणजे 5वर्षातच पूणे विद्यापीठाची कायमस्वरूपी मान्यता मिळविली.

6. महाविद्यालयाची उंच उंच भरारी : ते बी. वाय. के. महाविद्यालयात प्राचार्य म्हणून रूजु झले तेव्हा महाविद्यालयात फक्त 165 विद्यार्थी होते. आज या महाविद्यालयात कनिष्ठ व वरिष्ठ मिळून 5500 हून अधिक आहेत. वाणिज्य शाखेतील पुनर्रचित अभ्यासक्रमासाठी युजीसी व पुणे विद्यापीठाने पदवीपूर्व शिक्षणासाठी निवडलेलै हे पहिले कॉलेज आहे या महाविद्यालयास यू. जी. सी. ने सातव्या पंचवार्षिक योजनेत या अभ्यासक्रमाकरिता पाच लाख रूपयांचे अनुदान दिले. या

महाविद्यालयाच्या वाणिज्य पदवी अभ्यासक्रमात 1983 साली कॉम्प्यूटर मॅनेजमेंट या विषयांचा अंतर्भाव केला. त्यामुळे असा अभ्यासक्रम करणारे आणि बी. कॉम. ला संगणक शास्त्राचे शिक्षण देणारे बी. वाय. के. कॉलेज हे भारतातील पहिले कॉलेज ठरले. विद्यापीठ अनुदान मंडळाने 1994 मध्ये देशातील 40 दर्जेदार महाविद्यालयात बी. वाय. के. महाविद्यालयाची निवड केली या महाविद्यालयात पुनर्रचित अभ्यासक्रमाखाली 1994ՙ 95 वर्षा करिता 15 लक्ष रूपये अनुदान दिले आहे.

1983 मध्ये बी. कॉम. च्या स्तरावर यु. जी. सी. व पुणे विद्यापीठाच्या माध्यमातून पुनर्रचित अभ्यासक्रम सुरू केला. राष्ट्रीयस्तरावर हे अभ्यासक्रम राबविणारे बी. वाय. के. हे एकमेव महाविद्यालय सध्या आहे. इतर बहुतांश महाविद्यालयात हे अभ्यासक्रम बंद पडले आहे 1994 मध्ये व्यावसायिक अभ्यासक्रम राबविण्याचा र्निय महाविद्यालयाने घेतला. आज "Computer Application, Advertising Insurance" हे अभ्यासक्रम या महाविद्यालयात गेली अनेक वर्षे चालू आहेत. 2004ՙ 05 या शैक्षणिक वर्षात पूणे विद्यापीठाशी संलग्न असे बी. बी. ए. आणि बी. बी. एम. हे अभ्यासक्रम या महाविद्यालयाने सुरू केले आहे.

7. प्राचार्य डॉ. मो. स. गोसावी यांच्या सौभाग्यवती : त्यांच्या सर्व कार्यात सहकार्य देणारी सुविद्य व सुस्वभावी सुगृहिणी त्यांना लाभली आहे. बारामतीच्या उंडे परीवारातील शरयू त्यांचा दि. 28 जून 1959 रोजी पुण्याच्या उद्यान कार्यालयात विवाह झाला. तेव्हा त्या एस. एन. डी. टी. विद्यापीठात इंटर आर्टस्ला होत्या. त्यांनी विवाहानंतर बी. ए. पूर्ण केले आणि एम. ए. ला मराठी विषय घेऊन पदवुत्तर शिक्षण घेतले. प्रत्येक यशस्वी व्यक्तीच्या यशामध्ये पत्निचा सहभाग असतो. त्यांनी "प्रा. गं. बा. सरदार यांचे समग्र वाड्. मय व त्यातून प्रतीत होणारे त्यांचे व्यक्तिमत्व" हा विषय घेऊन 1984 मध्ये पीएच. डी. केले. त्यांनी जिज्ञासा महिला महाविद्यालयाच्या संचालिका म्हणून काम केले. त्यानंतर 1985 मध्ये गोखले शिक्षण संस्थेच्या एस. एस. आर. के. महिला महाविद्यालयाच्या प्राचार्य झाल्या. त्यांनी या महाविद्यालयकरिता हास्य कवी संमेलनाचे आयोजन करून 51000 रू. मिळवून दिले. 1997 मध्ये त्या सेवानिवृत्त झाल्या. त्यांच्या पाठीशी प्राचार्य डॉ. मो. स. गोसावी आणि प्राचार्य डॉ. मो. स. गोसावी यांच्या पाठीशी सौ. गोसावी या खंबीरपणे उभे राहिल्याने व्यापक स्वरूपातील शैक्षणिक कार्य घडले.

सौ. गोसावी त्यांनी त्यांच्या कार्यात सहकार्य पैपाहुण्यांचे आदरतिथ्य नातेवाईकांशी प्रेमळ संबंध जोपासले. डॉ. धनंजयराव गाडगीळ यांनी 1958 मध्ये प्राचार्य पुराणिक यांना डॉ. मो. स. गोसावी यांच्या नावांची शिफारस बी. वाय. के. कॉलेजचे प्राचार्य म्हणून केल्याने व डॉ. गाडगीळांनीच डॉ. गोसावी यांना प्राचार्य पद स्वीकारण्याबाबत सांगितल्याने ते नाशिक येथे आले आणि आजच्या नाशिकच्या शैक्षणित विकासाचे आधारस्तंभ बनले.

8. 1957 ՙ 58 मधील बी. वाय. के. कॉलेज : 1957 मध्ये कॉलेजचा परिसर गावापासून दोनՙ तीन किलोमीटर दूर होता. एच. पी. टीक्त कॉलेजने सभागृहाची ह्यऑडिटोरियमह एक नवी इमरत बांधली होती. त्या इमारतीत तळघरात ह्यबेसमेंटमध्येह सुमारे 500 चौ. फुटात बी. वाय. के. चे कार्यालय होते. पूर्वेकडील दोन मोढया खोल्यात एफ. वाय. आणि इंटरचे वर्ग भरत. दक्षिणकडील व्हरांडा व प्रवेशाद्वाराच्या वर पहिल्या मजल्यावर बी. कॉम. चा वर्ग दक्षिणेकडे पहिल्या मजल्यावर प्राचार्यांचे कार्यालय होते.

त्यावेळी पुणे विद्यापीठात 'अर्थशास्त्र' घेऊन बी. ए. झालेल्या विद्यार्थ्यांसाठी एका वर्षात बी. कॉम. होण्याची सोय होती. बी. ए. ला अर्थ शास्त्र घेऊन पदवी मिळवणारे बरेच विद्यार्थी होते. बी. वाय. के. चे. दुसरे वर्ष असल्यामुळे कॉलेजात एफ. वाय. आणि इंटर हे दोनच वर्ग त्यावेळी होते. स्पेशल बी. कॉम. चा वर्ग सुरू करण्याचा धाडसी निर्णय प्राचार्य डॉ. गोसावी यांनी घेतला त्यांनी हा वर्ग सुरूही केला. एक वर्षात आणखी एक पदवी मिळवण्यासाठी सोय त्यांनी केली. त्यावेळेस 21 ते 45 वर्ष वयाचे सुमारे 40 विद्यार्थी वर्गात होते त्यावेळी सर्वच गोष्टींची महाविद्यालयात कमतरता होती. बी. वाय. के. कॉलेजची वेगळी इमरत नव्हती ग्रंथालय तयार व्हायचे होते. त्यावेळेस ॲडव्हान्स्ड अकौंटन्सी हा विषय शिकवायला सी. ए. उत्तीर्ण प्राध्यापक लागत असत. त्यावेळी नाशकात 'सी. ए' झालेली एकही व्यक्ती नव्हती. मर्कन्टाईल लॉ शिकवायला एल. एल. एम. पदवी असलेला एकही वकील त्यावेळेस नाशकात नव्हता. त्यांनी त्यातून मार्ग काढला. कोणालाही माहित नसलेला शब्द त्यांनी रूढ केला तो म्हणजे 'व्हिजिटिंग फॅकल्टी'. त्यांनी पुण्याՙ मुंबईच्या वृत्तपत्रात कााहिराती दिल्या आणि आवश्यक त्या शैक्षणिक अर्ह तेचे प्राध्यापक बी. वाय. के. महाविद्यालयासाठी मिळविले. मुंबईहून श्री. तिजोरीवाला नावाचे चार्डर्ड अकाऊंटंट तर अहमदनगरहून ॲड. देशमुख नावाचे एलएल. एम. झालेल वकील या महाविद्यालयास शिकविण्यासाठी येत. विद्यार्थ्यांच्या गैरहजेरीच्या मानाने या प्राध्यापकद्वयांची गैरहजेरी जास्त असे. परंतु त्यात त्यांचा दोष नव्हता. अनेक अडचणीतून त्यांनाही मार्ग काढावा लागे.

9. प्राचार्य डॉ. गोसावी ՙ विविध विषयांगी शिक्षण : अभ्यासक्रम पूर्ण झाला नाही की विद्यार्थी त्यांच्याकडे जात असे आणि ते म्हणायचे की 'मी एक्स्ट्रॉ पीरियड्स' घेतो तुम्ही काळजी करू नका असा क्रम अनेक वर्ष सुरू होता. त्या काळी प्राचार्यांनी आणि मुख्य प्राध्यपकांनी कॉलेज कॅम्पसवर रहावे असे गृहित असे. त्यावेळी खासगी क्लासेस तर अजिबात नव्हते. विद्यार्थ्यांनी क्लासेसना जाणे हे शिक्षक आणि विद्यार्थी या दोघांनाही लांछनास्पद मानले जात. प्राचार्य डॉ. मो. स. गोसावी यांनी त्या वेळेस महाविद्यालयात वाणिज्य शाखेतील सर्व विषय शिकवले. हे विषय शिकवताना त्यांना पाठयपुस्तक हातात घ्यावे लागत नसे. विवेचनात्मक ह्यडिस्क्रिप्टिव्हह विषय तर ते चक्क 'डिक्टेट' करीत. त्या त्या विषयाच्या पानेच्या पाने नोट्स विद्यार्थ्यांच्या वहीत तयार होत विद्यार्थी हे एकमेकांच्या 'नाट्स' पाहून दुरूस्त्या करून घेत होते. पोशाखाच्या बाबतीतही ते अतिशय काटेकोर असत. पॅंट कोट टाय याशिवाय कॉलेजात कधी येत नसत. आजही तीच सवय कायम आहे अशी आठवण 'गुरूमह' या

लेखात अरविंद पोतनीस यांनी लिहीली. प्राचार्य डॉ.मो.स. गोसावी हे महाविद्यालयात शिकवित आणि आता तर शासनाने प्राचार्यांना शिकविण्याची सक्ती ठेवली नाही. प्राचार्य हे फक्त कारकुन करून ठेवले आहे. हा शासननिर्णय अजब म्हणावा लागेल.

शैक्षणिक कार्यातील त्यांचे योगदान अतुलनिय आहे. त्यांनी शैक्षणिक तास भरून काढण्यासाठी न थकता प्रयत्न केले. या प्रयत्नाचा परिणाम आणि त्यांची सतत काम करण्याची शैली ही एका माजी विद्यार्थ्याने त्यांच्याविषयी लिहिलेल्या लेखात मांडली. माजी विद्यार्थी लेखात म्हणतात “आपल्या कार्य बाहुल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या काही अध्यापन तासिका घेऊशकले नसेल तर विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक नुकसान भरून काढण्याचे अनेक प्रयत्न त्यांनी केले. त्यांनी एक दिवस विद्यार्थ्यांना नोटीस पाठविली की उद्या सायंकाळी सहा वाजता महाविद्यालयात आले परंतु त्यांना समजले की ते पुण्याला गेले आहेत. विद्यार्थी प्राचार्यांच्या घरी गेले आणि तेथे चौकशी केली. 'सर पुण्याला गेले आहेत. पण ते येणार आहेत तुम्ही थोडावेळ वाट बघा.' असा विद्यार्थ्यांना सौ.सुनंदाबाई गोसावी यांनी सांगितले. विद्यार्थ्यांनी सायंकाळी 6.30 पर्यंत वाट बघितली. त्यांनी असे वाटले की आता ते पुण्यावरून लवकर येण्याची शक्यता नाही ते घरी जाण्यास निघाले. इतक्यात त्यांची पांढया रंगाची गाडी येताना त्यांना दिली. त्यांनी शिकवायला गाडीतूनच थांबा अशी खूण केली. सर्व विद्यार्थी थांबले. ते घरी गेलेत आणि पाचच मिनिटाच परत येऊन त्यांनी शिकवायला सुरूवात केली. त्यांनी हातात खडू आणि डस्टर याशिवाय सोबत काहीही न आणता रात्री 9.30 पर्यंत शिकविले. सरांनी तीन तासात विविध प्रकारची आकडेवारी आणि मुद्दे सलगपणे सांगितले. त्यावरून सर्व विद्यार्थ्यांना त्यांची भाषा विषयप्रभुत्व आणि अलौकिक स्मरणशक्तीच्या देणगीचा प्रत्यय आला. ते पुणे ते नाशिक सहा तासांचा प्रवास करून आल्यानंतर न थकता सतत तीन तास अध्यापन करून विद्यार्थ्यांविषयीचा जिव्हाळा अध्यापन विषय धडपड सिध्द केली आहे.” ही एक आठवण नमुनादाखल घेतली असून अशा अनेक आठवणी प्राचार्य डॉ.स.गोसावी यांच्याबद्दल सांगता येतील. या आठवणी त्यांच्या विविध विषयांगी शिक्षक शैक्षणिक तत्वज्ञान कार्य आणि कर्तृत्वाशी निगडीत आहे.

10. विद्यापीठ राष्ट्रीय व आंतर राष्ट्रीय स्तरावरील कार्य : प्राचार्य डॉ.मो.स. गोसावी हे समर्थ व कर्तबगार प्रशासक असणाया भारतातील काही थोडया प्रखर बुद्धीवंतांपैकी एक आहात. भारतीय विद्यापीठातील व अनेक शिक्षणसंस्थांच्या विद्वत्सभा कार्यकारिणी व सिनेटवर त्यांनी काम केले. पुणे विद्यापीठाचे वाणिज्य अधिष्ठता अभ्यासमंडळाचे अध्यक्ष आणि विद्यापीठ कार्यकारिणी सदस्य म्हणून 1962´ 1975 त्यांनी कार्य केले. युनोच्या आंतरराष्ट्रीय संघटनेने नोव्हेंबर 2000 मध्ये शांती व शिक्षणाच्या आंतरराष्ट्रीय संस्थेचे महाराष्ट्राचे कुलपती म्हणून त्यांची नियुक्ती केली. या संघटनेचे जगातील 65 देशांत कार्य चालू आहे. ते ऑल इंडिया कॉमर्स असोसिएशनचे 19796 मध्ये अध्यक्ष आणि व्यवस्थापन संस्थेचे 1989 मध्ये अध्यक्ष म्हणून निवडून आले ते ऑल इंडिया कौन्सिल ऑफ मॅनेजमेंट एक्झिक्युटिव्ह या संस्थेच्या व्यवस्थापन विद्या विषयक महाविद्यालयाचे 2002´ 2007 या कालावधीसाठी अध्यक्ष होते ऑल इंडिया मॅनेजमेंट डेव्हलपमेंट असोसिएशन व इंटर युनिव्हर्सिती कौन्सिल ऑफ बिझनेस एज्युकेशन या दोन अखिल भारतीय संस्थांचे पाच वर्षाकरिता (2003-2008) चेअरमन म्हणून त्यांनी कार्य कोले. इंग्लंड येथील आंतरराष्ट्रीय केंद्राचे डेप्युटी डायरेक्टर जनरल म्हणून त्यांची निवड झाली.

11. गोखले शिक्षण संस्थेचा विस्तार : ते 1972´ 73 मध्ये गोखले शिक्षण संस्थेचे सचिव झाले आणि तेव्हापासून या पदावर कार्यरत आहे त्यांनी मागील 38 वर्षात वेगवेगळया देणगीदरांकडून देणग्या संस्थेसाठी मिळविल्यात नवीन शाळा व महाविद्यालय सुरू करून त्यासाठी नवीन इमारती उभ्या केल्या. 1973 साली संस्थेवर असलेले तेहतीस लाख रूपयांचे कर्ज फेडून संस्था कर्जमुक्त केली. आज ही संस्था स्वयंपूर्ण किंवा स्वयंप्रकाशी अशी बनविली आहे. ही सुस्थिर पायावर उभी आहे. त्याचे श्रेय सामुहिक प्रयत्नाने निर्माण केलेल्या दर्जेदार शैक्षणिक गुणवत्तेला आपल्या कार्यामुळे व व्यक्तिमत्वाच्या प्रभावामुळे जयरामभाई बिटको वसंतसाशेठ क्षत्रिय सपट शेठ मे.मेहता बंधू श्री.पाठारे श्री.मिरजकर श्रीमती मनीषाताई लेले श्री.मनेहरपंत कुलकर्णी यांच्याकडून मनस्वी देणग्या देण्यास प्रवृत्त केले त्यास आहे. त्यांच्या व्यक्तिमत्वाच्या प्रभावामुळे जयरामभाई बिटको वसंतसाशेठ क्षत्रिय सपट शेठ मे.मेहता बंधू श्री.पाठारे श्री.मिरजकर श्रीमती मनीषाताई लेले श्री. मनोहरपंत कुलकर्णी यांच्याकडून मनस्वी देनण्यां संस्थेसाठी मिळविल्यात. त्यांच्या देणगी प्राप्त करण्याच्या कौशल्याचे वर्णन मोठे मार्मिक आहे उदाहरणादाखल एक घटना पुढीलप्रमाणे´ श्रीमती सुंदराबाई ठाकरसी एच.पी.टी. च्या 1924 च्या देणगीदार. त्याच्या वयाच्या 85 व्या वर्षी आप्पासाहेब ह्यप्राचार्य गोसावीह त्यांना भेटले त्यावेळी एच.पी.टी. महाविद्यालयाचा सुवर्ण महोत्सव होता. एच.पी.टी.महाविद्यालयातील नवीन विज्ञान शाखेकरिता रावजीसा यमासा क्षत्रिय यांचे नाव देण्याबाबत गोखले शिक्षण संस्थेच्या प्रस्तावाला श्रीमान वसंतसा क्षत्रिय यांनी संमती द्यावी अशी गळ घातली. त्यातून 'आर.वाय.के.' सायन्स कॉलेज नामकरण झाले. त्यावेळी गोसावी सरांना ठाकरसी कुटुंबाची संमती घेण्यासाठी संस्थेने पाठवले. ते गेले त्यावेळी सौ. गोसावी सरांच्या बरोबर होत्या. त्यावेळी त्यांच्या प्रेझेंटेशनवर श्रीमती सुंदराबाई एवढया खूष झाल्या की त्यांनी 'आर.वाय.के' नांव देण्यास तर संमती दिलीच पण एच.पी.टी. ट्रस्टमधून रू. अडीच लाखाचा चेक सुवर्ण महोत्सवी वर्षात देणगी म्हणून विना अट दिला. केवळ त्यांच्या सौजन्यपूर्ण पण प्रभावी व्यक्तिमत्त्वाचा असा परिणाम झाला.

बोर्डी येथील आचार्य भिसे यांनी संस्थापित केलेल्या शाळेच्या अमृत महेत्सवी वर्षात सर्वात जुन्या माजी विद्यार्थ्यांचा व शिक्षकांचा गौरव व्हावा म्हणून त्यांनी जेष्ट उद्योजक श्री.नितीनभाई मेहता यांचे वडील सेवानिवृत्त शिक्षक 90 वर्षाचे श्री. नागरजीभाई मेहता याचा पाचारण करण्याचे ठरविले. नागरजीभाई त्यावेळी अंथरूणाला खिळून होते व त्यांना भेटण्यास कोणासाही परवानगी नव्हती. अशा वेळी प्राचार्य डॉ. गोसावी हे तेथे गेले त्यावेळी नागरजीभाईंनी 1969 ते 73 च्या काळातील सेवेत एक्सटेन्शन दिल्याने माझी सर्व मुले शिकून मोठी झाली याची कृतज्ञता व्यक्त केली. त्यांचा आनंद इतका की उठून बसले व फुलना फुलाची पाकळी म्हणून मला देणगी द्यावयाची म्हणाले. माझी अट एकच. मला भिसे गुरूजींच्या शाळेत पुन्हा येऊन त्या मातीला पदस्पर्श करायचा. श्री. मेहता यांनी बोर्डी येथे विज्ञान महाविद्यालय काढण्यास प्रेरणा दिली श्री. धीरूभाईचे नेतृत्वाखाली मेहता कुटुंबियांनी वडिलांचे इच्छेप्रमाणे बर्डी येथे एक कोटीचा शैक्षणिक प्रकल्प उभा केला. अशी दैवी देणगी संस्थेस प्राप्त झाल्यामुळे सर्वत्र आनंदाचे डोही आनंद तरंग असे वातावरण झाले. एन.बी.सायन्स कॉलेज हेअल्पावधीत एम.एस्सी. पर्यंत शिक्षण देणारे केंद्र झाले.

प्राचार्य गोसावी हे गोखले एज्युकेशन सोसायटीचे 1960 पासून आजीव सदस्य आहेत. संस्थेचे सचिव म्हणून 1973 पासून कार्यरत आहे. गोखले एज्युकेशन सोसायटी ही आता आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील दर्जेदार व नेतृत्व देणारी संस्था म्हणून ख्यतकीर्त करण्यात त्यांचा मोलाचा वाटा आहे. त्यांनी जगातील युरोप अमेरिका आफ्रिका मध्यपूर्व आशियानी देशाना भेटी दिल्यात. त्यांनी अनेक आंतरराष्ट्रीय परिषदेत सहभाग दिलेला आहे. त्यांनी सातत्याने नाविण्यतेचा ध्यास घेतला. व्यवस्थापनाशास्त्राचा अभ्यासकम महाराष्ट्रात सुरू झाला पाहिजे हा याचा ध्यास त्यांनी 1965 पासून घेतला होता 1968 साली दोन वर्षाचा पदव्युत्तर एम.बी.ए. अभ्यासकम बी.वाय.के. महाविद्यालयात सुरू केला. एम्.बी.ए. पदवी प्राप्त केलेली पहिली तुकडी 1970 मध्ये या महाविद्यालयातून बाहेर पडली. व्यवस्थापनाचे शिक्षण महाविद्यालयीन स्तरावर देणारा पहिला प्रयोग त्यांना बी.वाय.के. महाविद्यालयाद्वारे यशस्वी केला.

ओझर येथे विमानाचा कारखाना आहे. तेथे बरेच अधिकारी कर्मचारी राहतात. त्यांच्या मुलांसाठी उत्तम शिक्षण मिळावे म्हणून गोखले सोसायटीचे शाळा चालवावी अशी विनंती कारखान्यांने त्यावेळेस संस्थेचे सचिव म्हणून त्यांना केली. तेव्हा ते म्हणाले की तुम्ही इमरत बांधा आम्ही शाळा चालवतो. मात्र शाळा फक्त तुमच्याच मुलांकरता नसून भोवतालच्या ग्रामीण भागातीलही

विद्यार्थ्यांसाठी असेल त्यांनी ही अट मान्य केली व सुमारे **40** टक्के ग्रामीण व बाकीची अधिर्कायांची व कर्मर्चायांची मुले असा विद्यार्थी वर्ग करून शाळा सुरू झाली .

एच . ए . एल . ओझर या संस्थेने आपल्याच कॉलनीत राहर्णाया अधिकारी कर्म चारी ह्यांच्या पाल्यांच्या शिक्षणासाठी शाळा बांधली . त्यांची दिव्य दूरदृटी केव्हाच संस्थेची नवनवी क्षितिजे उमलताना पाहू लागली . ही शाळा गोखले एज्युकेशन सोसायटीने घ्यायला हवी येथील अधिकारी संपूर्ण भारतातून येणार . त्यांच्या पाल्यासाठी शाळेचे माध्यम इंग्रजी हवे स्थानिक मुलं येणार जवळच पिंपळगाव बसवन्तसारखं श्रीमंत उद्योजक गाव आहे तेथील ही मुलं येणार त्यांना मराठी माध्यम हवं . हे सगळं करणारा आणि येथल्या शाळेला शोभून दिसणारा इंग्रजी मराठी तसेच मुख्यत ः प्रशासन व्यवस्थापन ह्यावर प्रभुत्व असणारा प्रभावी मुख्याध्यापक हवा . मुंबईस्थित पण गोवेनिवासी श्री . भिकू पै आंगले ह्याच नाव त्यांना कळलं मात्र . . . . अशा गुणीजनांकडे आप्पासाहेब स्वतः जाणार . . . त्यांच्या गुणवत्तेचा गौरव करणार संस्थेसाठी त्यांचं केवढं योगदान लाभले म्हणून त्यांना पटवणार ´ ही पण एक संमोहन विद्या अप्पासाहेबांजवळ असावी . श्री . भिकू पै आंगले आले . ओझरच्याच कॉलनीत राहिले . शाळेला सगळच नूर त्यांनी पूर्ण पालटून दाखवला . चित्रकलेच्या शासकीय दोन्ही परीक्षेत एक उत्तम चित्रकला शिक्षक नाटकात हरहुन्नर कुशल फोटोग्राफर असे श्री . गिरीश सहदेव त्यांना मिळाले . पूर्ण स्वतंत्र अत्यंत आधुनिक सामग्रीनं नटलेला हॉल शाळेत निर्मा ण झाला आणि सतत चमत्कारच चमत्कार दाखवीत राहिला अशा अनेक आठवणी सांगितल्या जातात .

या शाळेला उच्च माध्यमिकचे वर्ग ह्यइ **11** वी **12** वीह मिळाले . एच . ए . एल . साठी तीन प्रयेगशाळा निर्माण झाल्या . या शाळेचे विद्यार्थी गुणवत्ता यादीत चमकु लागले . अनेक सांस्कृतिक कार्यक्रमांचं ही शाळा केंद्र बनली . शिक्षण संचालक चिपळूणकरांची ही आवडती शाळा होती . येथल्या भव्य सभागृहात किती कार्यशाळा प्रशिक्षण वर्ग परिषद झाल्या असतील हे आज निश्चितपणे सांगता येत नाही .

गोखले शिक्षण संस्थेचे नाशिक मुंबई व ठाणे हे तीन विभाग आहेत . या संस्थेची नोंदणी दि . **19** फेब्रुवारी **1918** रोजी झाली असून नोंदणी क . एफ **359** असा आहे . या संस्थेचा शैक्षणिक विस्तार खालीलप्रमार्णे

अ . क .	संस्था प्रकार	संख्या
1 .	प्राथमिक शाळा	**23**
2 .	माध्यमिक शाळा	**20**
3 .	कनिष्ठ महाविद्यालय	**13**
4 .	वरीष्ठ महाविद्यालय	**15**
5 .	व्यवस्थापन शिक्षण संस्थ	**04**
6 .	आश्रमशाळा	**03**
7 .	कृषि विज्ञान केंद्र आणि प्रशिक्षणकेंद	**10**
8 .	संशोधन केंद्र	**03**
9 .	नर्सिंग संस्था	**01**
10 .	वसतीगृह	**07**
एकूण		**99**

या संस्थेतील एकूण विद्यार्थी सव्वा लाखापेक्षा अधिक असून शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मर्चायांची संख्या चार हजाराच्या जवळपास आहे . संस्थेच्या सर्व शाखा आय . एस . ओ . प्रमाणित आहेत .

12 . शिक्षण क्षेत्रातील प्रवर्तक आणि उद्योजक ः शिक्षण क्षेत्रातील एक प्रवर्तक ह्यर्पेन्एिएरह व उद्योजक ह्यश्न्तरएपरएन्एुरह म्हणून प्राचार्य डॉ . मो . स . गोसावी यांचे योगदान सर्वांना प्रेरणादायी असे आहे . गेल्या **40** वर्षात त्यांनी अनेक शाळा महाविद्यालये संशोधन संस्था व त्या माध्यमातून नवीन अभ्यासक्रम सुरू केले त्याचा फायदा शहरी ग्रामीण व आदिवासी क्षेत्रातील विद्यार्थ्यांना झाला आहे . **1968** मध्ये एम . बी . ए . चा अभ्यासक्रम सुरू करून व्यवस्थापन शिक्षणाला एक नवीन दिशा दिली . त्यानंतर डी . बी . एम . ह्य**1973**ह एम . पी . एम . ह्य**1974**ह एम . एम . एस . ह्य**1976**ह डी . सी . एम . ह्य**1983**ह एम . सी . एम . ह्य**1991**ह डी . सी . एम . एम . ह्य**1992**ह हे व्यवस्थापन व संगणक क्षेत्रातील अभ्यासक्रम महाराष्ट्रात सर्व प्रथम सुरू करून महाराष्ट्रातील विद्यार्थ्यांना एक सुवर्णसंधी प्राप्त करून दिली . **2004** ´ **05** मध्ये एम . एम . एम . ह्यमास्टर ऑफ मार्केटींग मॅनेजमेंटह एम . ए . सी . जे . बी . एस्सी . बायोटेक्नॉलॉजी एम . सी . ए . तसेच डी . आय . ई . एम . ह्यइंपोर्ट ^ एक्सपोर्टह एम . एल . एम . ह्यमास्टर ऑफ लेबर मॅनेजमेंटह हे अभ्यासक्रम संस्थेने सुरू केले . अध्ययन अध्यापन संशोधन ग्रंथ लेखन ह्या क्षेत्रात कार्यरत अध्यापकांना प्रशिक्षण सुविधा दिल्याने शिक्षक हे मोठे बनतातच पण सतत प्रशिक्षणामुळे त्यांचे अध्यापन सुधारते हा त्यांचा विचार सर्व मान्य आहे त्यामुळे शिक्षकाचे महाविद्यालय व संस्थेच्या नावलौकिकात भर पडते ही बाब लक्षात घेऊन त्यांनी शिक्षकांना सतत प्रोत्साहन दिले . संस्थेतील पीएच . डी . करर्णाया अध्यापकांना आर्थिक सहाय्य प्रकाशन अनुदान शिक्षक पुरस्कार अशा प्रोत्साहनात्मक योजना त्यांनी राबविल्या आहेत . आपल्याच पुढाकाराने **1976** साली “आदर्श शिक्षक पुरस्कार” योजना गोखले शिक्षण संस्थेने सुरू केली . आज संस्थेत **200** हून अधिक शिक्षक व कर्मचारी या पुरस्काराने सन्मानित झाले आहे .

13 . बी . वाय . के . चा पुर्नःरचित अभ्यासक्रम ः प्राचार्य डॉ . गोसावी यांनी वाणिज्य शाखेच्या पदवीपूर्व शिक्षणात अधिक कस आणण्याकरीता पुर्नरचित अभ्यासक्रमाची सुरूवात केली आहे त्याची पाच वैशिष्टये आहेत .

1 . बी . कॉम . पदवीच्या अठरा पेपर्सची विद्यापीठ परीक्षा विद्यार्थ्यांना द्यावी लागते . त्यापैकी बारा पेपर्स विद्यापीठाने घ्यावे आणि महाविद्यालयाने परिस्थितीला अनुसरून तयार केलेल्या अभ्यासक्रमावर आधारित **6** विषय असतात . त्यामुळे विद्यार्थ्यांची आवड शिक्षकांची उपलब्धता स्थानिक उद्योग व व्यवसाय यांच्या गरजा उपलब्ध संधी व व्यवसायकौशल्य विचारात घेऊन या अभ्यासक्रमांची व प्रश्नपत्रिकांची रचना केली जाते .

2 . दुसरे वैशिष्टये म्हणजे पायाभूत अभ्यासक्रम ह्यफाऊंडेशन कोर्सह होय . या विषयामध्ये भारतीय संस्कृती व परंपरा वैज्ञानिक दृष्टीकोन विषयी विद्यार्थ्यांना ज्ञान मिळते म्हणून एक पायाभूत अभ्यासक्रम अंतर्भूत केला आहे .

3 . तिसरे वैशिष्टय म्हणजे शिकविण्यासाठी पन्नास टक्के पाहुणे शिक्षक ह्यव्हिजीटींग फॅकल्टीह असतात . प्रत्यक्ष व्यवसवयातील तज्ज्ञ हे विषय शिकविण्यासाठी म्हणून बोलवायचे त्यामुळे पूर्णवेळ शिक्षकांचाही आत्मविश्वास वाढतो .

4 . चौथे विशिष्टय पदवीच्या तिर्सया वर्षी प्रोजेक्ट रिपोर्ट ह्यप्रकल्प अहवालह तयार करणे . पदवीबरोबर स्वतःचे गुणदर्शन असलेला हा अहवाल विद्यार्थी नोकरी मागताना स्वतःचे खास वैशिष्टय म्हणून दाखवून शकतो . यात विद्यार्थ्यांच्या नवीन निर्मितीच्या गुणांना आणि उपक्रमशीलतेला वाव आहे .

5 . पाचवे वैशिष्टय तोंडी परीक्षा . यामुळे विद्यार्थ्यांना खरा विषय किती समजला आहे याची चाचणी होते .

अशा अभ्यासक्रमातून बाहेर पडलेला विद्यार्थी हा अधिक निर्भय आत्मनिर्भर उपक्रमशील सर्जनशील व आत्मविश्वासाने साहस करण्यास प्रवृत्त होईल व त्यास एकसंध व्यक्तित्व ह्यइंटिग्रेटेड पर्सनॅलिटीह निर्माण होऊन आजच्या शिक्षणावरील केवळ पुस्तकी ज्ञानाचा आक्षेप दू अशी भूमिका मांडली . ञ अभ्यासक्रम महाविद्यालयात सुरू केला .

14 . मॉडेल को . ऑप . हौसिंग सोसायटी ः आपल्या संस्थेतील शिक्षक व कर्मर्चायांसाठी निवासाठी परिसराजवळ उत्तम सोय व्हावी म्हणून **1970** मध्ये मॉडेल कोंऑपहौसिंग सोसायटी निर्माण करून जागा खरेदी वीटभट्टी विहीर खोदणे ▪

http://foldoc.org/Information+and+Communication+Technology